

ПАТРІОТИЧНА СВІДОМІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ

Роговська Є. В.

У статті розглянуто феномен патріотичної свідомості майбутнього вчителя музики та засади його формування з позицій процесів, які відбуваються у розвитку сучасної музичної освіти. Обґрунтовано етапи формування даного феномену в процесі опанування кобзарським мистецтвом.

Ключові слова: патріотична свідомість майбутнього вчителя музики, методична модель, принципи, психолого-педагогічні умови.

В статье рассмотрен феномен патриотического сознания будущего учителя музыки и основы его формирования с позиций процессов, происходящих в развитии современного музыкального образования. Обосновано этапы формирования этого феномена в процессе освоения кобзарского искусства.

Ключевые слова: патриотическое сознание будущего учителя музыки, методическая модель, принципы, психолого-педагогические условия.

This article describes the phenomenon of patriotic consciousness of the future music teacher and the basis of its formation through the lens of the current processes in the development of contemporary music education. The author substantiates formation stages of this phenomenon in the process of mastering the art of playing the kobza.

Key words: patriotic consciousness of future music teachers, methodological model, principles, psycho-pedagogical condition.

Постановка проблеми. Однією з найпотужніших духовних сил кожної людини, суспільства в цілому є патріотизм, який споконвіку плекає кожна нація. Патріотизм – це не тільки одна з моральних якостей особистості, а його структура – це не лише "сукупність певних моральних почуттів і рис особистості", як це часто трактується в наукових працях. У науці ще нерідко має місце звужений, спрощений підхід до розуміння патріотизму і шляхів його формування. В останні роки спостерігається недооцінка, а то й нехтування суспільно важливою роллю патріотизму в розвитку особистості, підостаючих поколінь, в зміцненні суспільства, Української держави.

Патріотична свідомість є результатом глибокої пізнавальної роботи і може виступати як стимул патріотичної діяльності, патріотичної позиції, патріотичних вчинків. Патріотична свідомість формується тоді, коли студентами накопичено певний досвід, знання, навички, коли ними усвідомлені суспільні й особистісно значущі цілі. Вважаємо за необхідне підкреслити, що феномен патріотичної свідомості та засади його формування необхідно розглядати з позицій процесів, які відбуваються у розвитку музичної освіти у період з другої половини 80-х років і до сьогоденного часу і які увійшли в науковий простір під назвою "нове педагогічне мислення".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми формування патріотичної свідомості, її психолого-педагогічних та народознавчих основ зробили І. Бех, А. Бойко, М. Боришевський, О. Боровик, А. Горбачова, В. Гриньова, І. Зязюн, А. Капська, Л. Кондрашова, Л. Н. Котруца, О. Киричук, І. Кресіна, В. Москалець, Е. Помиткін, В. Поплужний та інші. У науковій літературі присутня низка праць, у яких розкриваються проблеми соціального становлення, громадянськості, соціальної активності та соціальної адаптації молоді в сучасних умовах (Т. Дашковська, О. Карпенко, Н. Самохіна, В. Стрельцова, В. Шабанов та ін.). Смісловому розвитку особистості та вихованню ціннісних орієнтацій також присвячена низка дисертаційних досліджень таких авторів, як: Д. Белова, Н. Зотова, Л. Лук'янова, Г. Ревунова, Т. Самойленко, Л. Смольникова, В. Ступаков, В. Суфіянов, І. Ульянова, І. Ярмакєєв та ін.).

Формулювання цілей статті. Зупинимось на етапах формування патріотичної свідомості, які вважаємо перспективними з погляду забезпечення взаємозв'язку між рівнем загальної культури вчителя, рівнем гуманізації його професійно-педагогічної діяльності та формуванням у цьому контексті патріотичної свідомості майбутнього фахівця-музиканта.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження уявляється важливою концепція Л. Шевнюк, що культурологічна освіта майбутніх вчителів ґрунтується на прогностичній характеристиці вчителя як суб'єкта культури. Це передбачає не тільки функціонування вчителя як транслятора конкретної сфери культурного знання, скільки персоніфікацію ним цілісного загальнокультурного

досвіду людства, актуалізацію і пред'явлення у цілеспрямованій освітній діяльності усталених у суспільстві найбільш суттєвих культурних смислів у концентрованій і особистісній інтерпретації [8].

Окреслюючи педагогічні засади формування патріотичної свідомості майбутнього вчителя музики, слід виділити дослідження Г. Падалки, де автор, описуючи логіку розвитку мистецької педагогіки, між іншим, називає системність застосування узагальнених способів освоєння мистецтва, виявом якої слід вважати взаємодію раціональних і емоційних, свідомих і підсвідомих, об'єктивних і суб'єктивних чинників; і національну основу художньої освіти. Твердження науковця, що "прагнення охопити напрямки всесвітньої мистецької цивілізації без міцної опори на національну художню основу містить в собі небезпеку поверховості у сприйманні і творенні художніх образів, мозаїчності, відсутності широти погляду на життя, збідненості засобів художньої виразності" [3], знаходить певну інтерпретацію у нашому дослідженні.

У колі наукових досліджень, присвячених методологічним проблемам вищої мистецької освіти, виділяється думка О. Щолокової щодо формування ціннісної свідомості особистості вчителя. Автор ґрунтується на тезі, що розвиток гуманістичних ідей привів до визнання людини як суб'єкта розвитку та виховання і тому розробка технології формування ціннісної свідомості, і зокрема, патріотичної свідомості, має базуватися на культурологічному та діяльнісному підходах і передбачати спеціально сконструйований педагогічний процес, у якому мистецькі та моральні образи розглядаються у взаємозв'язку [9].

Важливим внеском для визначення педагогічних засад формування патріотичної свідомості майбутнього вчителя музики є робота А. Растригіної. Так, досліджуючи музично-педагогічну освіту в контексті сучасного цивілізаційного розвитку, автор підкреслює, що сучасна вища музично-педагогічна освіта має формувати "не тільки професійного музиканта, а й особистість, що володіє засобами пізнання себе та навколишнього світу й здатна до повноцінної професійної та особистісної самореалізації" [6, с. 9]. Цінність такого підходу для нашого дослідження полягає у тому, що А. Растригіна у виявленні мети музично-педагогічної освіти визначає не тільки аспект спеціальності (формування професійного музиканта), а й особистісно-педагогічний (становлення особистості, яка спроможна пізнати себе та навколишній світ, а також здійснювати професійну та особистісну самореалізацію).

Таким чином, дослідження вчених дають широке поле для визначення принципів та окреслення оптимальних психолого-педагогічних умов формування патріотичної свідомості студентів-музикантів.

У контексті концептуалізації досліджуваного феномену можна виділити декілька основних положень, які ґрунтуються на принципах єдності пізнання, переживання, дії, самоактивності й особистісного смислу, українознавчому принципі.

Так, принцип єдності пізнання, переживання, дії відображає глибокий взаємозв'язок інтелекту, почуттів, діяльності в процесі формування патріотичної свідомості особистості в умовах цілеспрямованого педагогічного процесу, передбачає органічну єдність засвоєння наукових знань про взаємодію людини та суспільства з чуттєвим сприйняттям його результатів. Погляди і переконання людини, в тому числі й у відносинах з навколишнім середовищем, формуючись на основі досвіду, визначають духовний світ особистості, її почуття, потреби, мотиви поведінки. Для формування суспільно цінних рис необхідно не тільки впливати на свідомість, почуття, волю студентів, а й організувати накопичення ними певного соціально значущого особистого досвіду дії та поведінки. При цьому слід підкреслити, що результат діяльності завжди має особистісний сенс для суб'єкта діяльності. Результат діяльності повинен завжди мати конкретну практичну цінність.

Обираючи принцип самоактивності й особистісного смислу, ми спираємося на ґрунтовні праці М. Боришевського, який наголошує, що принцип самоактивності відіграє особливу роль у психологічній діагностиці притаманних особистості потенційних можливостей, у передбаченні їх змін і зростання внаслідок внутрішнього самоспричинення та саморозвитку [1, с. 89]. Науковець зазначає, що самоактивність є засадничою, вирішальною умовою забезпечення зворотного зав'язку в педагогічному процесі, завдяки якому вихователь отримує інформацію стосовно характеру зустрічної дії вихованця і на цій основі уточнює, коригує алгоритм керування цим процесом. Отже, самоактивність неподільно пов'язана із явищем особистісного смислу (а відтак і сенсу), котрий розкривається людині через співвіднесення з реальностями свого життя значень предметів і явищ, різних цінностей, цілей і засобів діяльності. Завдяки такому співвіднесенню особа приходять до усвідомлення персональної значущості, вагомості чи смислової повноти окремих подій, предметів, переконань.

Обираючи даний принцип, ми спиралися також на дослідження Н. Грищенко [2], яка вважає, що одним з важливих завдань вищої освіти є підтримка формування особистісних смислів у молоді, які мають позитивну соціальну (просоціальну) орієнтацію.

Таким чином, обраний для нашого дослідження принцип самоактивності й особистісного смислу засвідчує його істотне значення як ключового, що визначає особистісний розвиток студента та за певних умов є підґрунтями для педагогічного впливу на процес формування патріотичної свідомості майбутнього фахівця.

Українознавчий принцип ґрунтується на численних працях П. Кононенка, О. Вишневського, А. Погрібного, М. Боришевського, В. Голобородька, В. Каюкова, П. Масляка, Ю. Руденка, Д. Тхоржевського, Т. Усатенко та інших відомих дослідників, які переконливо свідчать, що перед українознавством початку XXI століття відкриваються нові обрії розвитку.

Як слушно зауважує Ю. Руденко, нинішнє національне відродження України позначене утвердженням у науці нової методології пізнання історії і культури, мислення і духовності, довілля нашого народу, його Батьківщини. Закономірно, що в останні роки активно почала відроджуватися і тисячолітня традиція рідного народу – українознавство як методологія наукових пошуків, стратегія пізнавальної, практично-перетворювальної діяльності і державотворчих процесів. Найвищою мірою адаптована до конкретних умов, космогеоциніків, довілля, українознавча наукова система знань, ідей, цінностей сприяє розкриттю глибин і вершин національного духу, життєдіяльності, культурно-історичної місії нашого народу, багатогранності його самобутнього розвою в минулому, сучасному і майбутньому [7].

Даний принцип передбачає органічну єдність процесу становлення особистості-патріота з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь. Цей принцип дозволяє цілеспрямовано впливати на структуру внутрішніх мотивів, ціннісних орієнтацій студентів, що визначають спрямованість морально-естетичної поведінки, патріотичну позицію особистості.

Першою психолого-педагогічною умовою, необхідною для формування патріотичної свідомості вчителя музики, є розвиток суб'єктної позиції та особистісного сенсу. Ще в 20-х роках С. Л. Рубінштейн розкрив здібності суб'єкта до саморозвитку, самовдосконалення, здатності людини досягати найвищого оптимального рівня свого розвитку, ідеалу. Для особистості досягнення суб'єктності це не тільки досягнення заздалегідь зазначеної планки, а й безперервний рух до самовдосконалення.

Другою умовою формування патріотичної свідомості особистості є актуалізація "самості". Людина народжується з величезними внутрішніми ресурсами і здатністю до саморозвитку. Оскільки особистісне зростання – складний, динамічний і часто драматичний процес набуття людиною самого себе, своїх потенційних можливостей, дуже важливо, щоб з боку педагога здійснювалася підтримка і допомога в прийнятті студентом відповідальності за це самоздійснення.

Третя умова – створення атмосфери інтелектуальної напруги, яку використала у своєму дослідженні В. І. Плахтєєва [4, с. 62]. Патріотична свідомість буде сформована, якщо використати інтерактивне навчання як спеціальну форму організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [5, с. 9].

Активна взаємодія всіх учасників навчального процесу, а саме: моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та ситуації тощо, – як відомо, складає сутність інтерактивного навчання, також дозволяє сформувати у студента-патріота демократичність, толерантність, уміння спілкуватися з іншими людьми, відстоювати власні ідеї, думки і прислухатися до людей, критично мислити, приймати продумані рішення.

Шляхом дослідницького пошуку було виділено три етапи (рефлексивний, поведінковий, творчий), які характеризувалися певною метою та завданнями, мали відповідні засоби педагогічного впливу на студентів. З метою вирішення поставлених завдань, згідно з принципами і виявленими психолого-педагогічними умовами формування патріотичної свідомості вчителя музики були використані взаємопов'язані методи, як традиційні, так і специфічні, дотичні нашого дослідження.

Метою рефлексивного етапу стала діагностика вихідного стану патріотичної свідомості, актуалізація та осмислення наявних знань, досвіду практичної діяльності та власних можливостей. Цільовими установками були спрямованість свідомості майбутнього вчителя музики на формування образу свого "Я" і перспективу власного розвитку з позицій особистісних смислів. Даний етап ґрунтувався на проходженні діагностичної і пошукової фаз.

Мета поведінкового етапу була спрямована на підвищення теоретичного й практичного рівня знань студентів і відпрацювання їх застосування в різних ситуаціях імітаційного моделювання морально-естетичної поведінки. Даний етап ґрунтувався на проходженні навчальної і тренінгової фаз. Як основні умови організації навчальної діяльності закладалися ситуації зіставлення та порівняння, які сприяли визначенню та закріпленню структури внутрішніх мотивів, ціннісних орієнтацій студентів, що визначають спрямованість, патріотичну позицію особистості. У розв'язанні завдань даного етапу пропонувалися інтерактивні прийоми роботи зі студентами. Організаційними формами при конструюванні педагогічного процесу на даній стадії були: лекції з елементами діалогу, дискусії, лекції з підтримкою відео, навчально-педагогічні та художньо-педагогічні ігри, майстер-класи. На другій фазі поведінкового етапу провідними стали ситуації вибору, перетворення, успіху, самоствердження. Дані ситуації ми використовували в лекціях-дискусіях, практично-семінарських заняттях, при організації художньо-педагогічних ігор і на заняттях спецкурсу "Кобзарський майдан".

Мета творчого етапу була спрямована на розв'язання завдань творчої стратегії проектування власної професійної діяльності студентів, закріплення нових пріоритетів і способів професійної поведінки в музично-педагогічній діяльності. Даний етап містив фази самоствердження і перетворення. Процес навчання на даному етапі ми побудували на основі ситуацій імітаційного моделювання музично-педагогічної діяльності: урок, музичне заняття, позаурочні форми організації музично-педагогічної діяльності, організація музичного середовища, робота з літературою, музичним матеріалом, культурно-просвітницькі форми. Інтерактивні та проєктивні методи застосовувалися як провідні на даному етапі. З форм роботи використовувалися семінарсько-практичні заняття, самопрезентації, майстер-класи, захист творчого проєкту.

Висновки. Таким чином, сьогодні на перше місце має вийти забезпечення освітянської фундаментальної цільової бази новими змістами, які б створювали умови для становлення патріотичної свідомості майбутнього фахівця, можливості його адаптації в навколишньому середовищі, вироблення умінь співпрацювати з іншими людьми, розвитку здатності бачити завдання, які потребують вирішення, і використовувати весь свій потенціал на розв'язання цих завдань. Формування патріотичної свідомості майбутнього вчителя музики буде ефективним, якщо здійснюватиметься педагогічна підтримка саморозвитку його особистості, створюватимуться умови для розвинування його професійного і особистісного досвіду, можливості творчих рішень, що стають виразом особистісно визначеного змісту педагогічної діяльності. Отже, представлена модель формування патріотичної свідомості майбутнього вчителя музики становить цілісну організаційно-методичну систему, котра ґрунтується на визначених принципах, потребує застосування відповідних методів навчання, створення певних організаційно-педагогічних умов та включає три послідовні етапи, а саме: підготовчо-кумулятивний, змістово-рефлексивний та творчо-самостійний. Їх змістове наповнення уможливило реалізацію комплексного педагогічного впливу на формування необхідних компонентів патріотичної свідомості майбутнього вчителя музики й поступове підвищення її рівня.

Література

1. Боришевський М. Обґрунтування принципу самоактивності у форматі прикладної психології [Електронний ресурс] / М. Боришевський // Психологія і суспільство : науковий журнал. – 2012. – № 1 (47) – С. 89–92. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Psis/2012_1/bor.pdf. – Назва з екрана.
2. Грищенко Н. А. Формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності : автореф дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 [Електронний ресурс] / Грищенко Надія Анатоліївна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : Елтон-2, 2009. – 20 с. – Режим доступу: http://lib.lnpu.edu.ua/download/total/files/Grishchenko_N.A._FORMUVANNYA_PROSOTSIALNIH_OSOBISTISNIH.pdf. – Назва з екрана.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва як напрям наукового пізнання [Електронний ресурс] / Г. М. Падалка // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14 "Теорія і методика мистецької освіти" : збірник наукових праць : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Гуманістичні орієнтири мистецької освіти", 26–27 квітня 2007 року. – К. : НПУ, 2007. – Вип. 4 (9). – 194 с. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nchnpu_14/2007_4.pdf. – Назва з екрана.
4. [Плахтєєва В. І.](#) Формування громадянської свідомості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Плахтєєва В. І. ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – 183 с.
5. Пометун О. Сучасний урок. Ітеративні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
6. Растрігіна А. М. Фундаменталізація вищої музично-педагогічної освіти в контексті сучасного цивілізаційного розвитку: до постановки проблеми / А. М. Растрігіна. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 318 с.
7. Руденко Ю. Нові обрії українознавства (Рецензія на книжку Валерія Сніжка "Нариси з психоетнічної екології України" – К. : Веселка, 2001. – 334 с.) [Електронний ресурс] / Ю. Руденко // Українознавство. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1568>. – Назва з екрана.
8. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі : дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Шевнюк О. Л. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 555 с.
9. [Щолокова О. П.](#) Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей [Електронний ресурс] / О. П. Щолокова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14 "Теорія і методика мистецької освіти" : збірник наукових праць : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Гуманістичні орієнтири мистецької освіти", 26–27 квітня 2007 року. – К. : НПУ, 2007. – Вип. 4 (9). – 194 с. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nchnpu_14/2007_4.pdf. – Назва з екрана.